

Atatürk'ün Ekonomi Politikası : Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık

Prof. Dr. Okan H. AKTAN*

1. GİRİŞ

Bu yazıda Atatürk'ün ekonomi politikasının temel ilkeleri ve bu ilkelerin oluşumunu hazırlayan etmenler, bunların arkasında yatan nedenler üzerinde durulacaktır.

Aşağıdaki açıklamalardan görüleceği gibi Atatürk'ün ekonomi politikası herhangi bir ideolojik öğretiye dayanmamaktadır. Bunlar, geçmişin gözlemlerinden ve tarihin sentezinden elde edilmiş özgün fikirlerdir. Atatürk Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş nedenlerini çok iyi analiz etmiş, bu çöküşte katkıda bulunan ekonomik nedenleri doğru teşhis etmiştir.

Ortaya konan bir politikanın dayandığı gerekçeler ve hedeflediği amaçlar ne kadar gerçekçi olursa olsun bu politikanın uygulanabilirliğinin sınırlarını ve başarı şansını iç ve dış kısıtlar belirler. Bu nedenle yazının ikinci kısmında Atatürk'ün oluşturduğu ekonomi politikasının uygulamadaki başarısının çok kısa bir değerlendirmesi verilecektir.

2. ATATÜRK'ÜN EKONOMİ POLİTİKASININ TEMELLERİ

Atatürk'ün ekonomi politikasını belirleyen faktörleri anlayabilmek için Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik durumu hatırlamada yarar bulunmaktadır.

Cumhuriyetin Devraldığı Ekonomik Yapı

Cumhuriyetin devraldığı ekonomik yapı asırlardan beri değişmemişti. Nüfusun beşte dördü doğrudan, veya dolaylı olarak tarımla uğraşmaktaydı. Tarımda üretim çok ilkel yöntemlerle gerçekleşmekteydi. Köylüler, çoğunlukla, yetiştirdiklerini kendileri tüketiyordu. Tarımsal ürünlerin pazarlara ulaşmasını sağlayacak ulaşım kanalları mevcut olmadığı için tarım ürünlerinin diğer ürünlerle değişimi çok sınırlıydı. Bu nedenle şehirler gıda gereksinimlerini ancak civar bölgelerden karşıyorlardı. Tren yolu az ve mevcut olanlar da kötü durumdaydı. Kara yollarının en iyisi dahi ancak kağınların geçişine izin veriyordu.

* H.Ü. İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi

Ekonomide iç ve dış ticaretin hemen hemen tamamı azınlıkların elinde bulunuyordu. Sınai üretim el sanatlarından ibaretti. Batılı ülkelerin bir taraftan elde ettikleri kapitülasyonlar, diğer taraftan empoze ettikleri serbest ticaret Anadolu'da sanayiinin kurulmasını engellemiştir, ve mevcut olanları da öldürmüştür. Türk halkının sınai ürün gereksinimleri ithal yoluyla karşılanıyordu. Bu ithalat ise fındık kuru üzüm, incir, tütün gibi sınırlı sayıda tarım ürünü ve halı gibi bir kaç el sanatı ürününün dış satımı ile karşılanıyordu.

Türkiye'de İçişleri Bakanlığı'nın 1934 tarihli raporunda ekonomiye empoze edilen serbest ticaretin etkileri şu şekilde açıkça ortaya konulmaktadır:

“Gümrük kapıları ardına kadar açık tutulduğu dönemde Avrupa'dan ithal edilen ipekli kumaşlar Bilecik dutluklarının harab olmasına neden oldu. 1821'de 600 adet el tezgahına sahip bulunan Üsküdar'da 40 tezgah kaldı. Aynı şekilde 1812'de 3000 tezgah bulunan Tırnova'da tezgah adedi 1000'e indi. Mensucat (dokuma) sanayiinin çöküşü diğer sanayi dallarını da etkiledi. Memlekette sanayinin bir gün tekrar canlanacağı ümidi hemen hemen yok gibiydi.”

Bütün bu olumsuz yapıya ek olarak Anadolu toprakları savaşıardan büyük hasar görmüştü. Tarım alanları İtalyan, Fransız ve Yunan istilası sonucunda, ve kurtuluş savaşında büyük hasar görmüştü. Lozan Anlaşmasından sonra Yunanistan ile Türkiye arasında yapılan nüfus değişimi Anadolu'da bir çok el sanatı, sanayi ve ticaretin olumsuz bir şekilde etkilenmesine, hatta yok olmasına neden oldu. 1926 yılına kadar Türkiye'yi terkeden ve tüccar, esnaf ve zanaatkarlardan oluşan 1.3 milyon Yunanlıya karşılık Batı Trakya'dan gelen 400 bin Türk temelde çiftçiydi. Anadolu tarımı bunları ancak güçle absorbe edebildi.

Atatürk'ün ekonomi politikası üzerindeki görüşleri

Atatürk, ekonomi politikası üzerindeki görüşlerini çok net bir şekilde İzmir İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasında belirtmiştir¹. Bu konuşma, zamanın çok ötesinde görüşler taşımasının yanı sıra, daha Cumhuriyeti ilan etmeden, Atatürk'ün 17 Şubat 1923 tarihinde böyle bir kongreyi toplaması başlı başına önem taşımaktadır. Aynı zamanda, Atatürk, İzmir Kongresini topladığı zaman Lozan Konferansı devam ediyordu ve istilacı ülkelerle barış yapılmamıştı.

¹ Bu yazıda Atatürk'ten yapılan alıntılarının tamamı İzmir İktisat Kongresi'ni açılış konuşmasından alınmıştır. Metinler, A. Afet İnan'ın Türkçeleştirdiği ve sadeleştirdiği “Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi”, ss. 105-119'dan alınmıştır.

Atatürk ekonomi politikasını iki kavram üzerine oturtmuştur: Tam bağımsızlık ve ulusallık. Bu politikalar, uygulamada kaldığı süre içinde, ulusal ve uluslararası konjonktürdeki değişimlere göre şekillenmiş ve gelişmiştir, fakat bu iki ilkedен hiç bir zamar. ödün verilmemiştir. Bu kavramları ele almadan önce Atatürk'ün ekonominin önemi konusundaki görüşlerine yer vermek istiyorum.

Ekonominin önemi

Atatürk, ekonominin önemini şu sözlerle açıklamaktadır:

“Bir milletin doğrudan doğruya yaşantısı ile ilgili olan, o milletin ekonomik durumudur. Tarihin ve tecrübenin süzgecinden arta kalan bu hakikat, bizim milli yaşantımızda ve milli tarihimizde, tamamen kendisini göstermiştir. Gerçekten de Türk tarihi incelenenecek olursa, gerileme ve yıkılma nedenlerinin, ekonomik problemlerden başka bir şey olmadığı derhal anlaşılır.”

Ulusal politikanın önemi

Atatürk, o güne kadar ekonomimize gereken önemi vermediğimizi, bunun nedeninin ise Osmanlı İmparatorluğu'unun ulusal bir yönetime sahip olmamasına bağlamaktadır.

“Osmanlı tarihinde bütün çabalar ve bütün çalışmalar milletin arzusu, emelleri ve gerçek ihtiyaçları gözönünde bulundurularak değil, şunun bunun kişisel hırslarını, emellerini yerine getirme yönünde yapılmıştır”.

Atatürk, bu durumdan kurtulmanın yolunun ekonomik ve politik alanlarda kararlarını ulusun kendisinin vermesinde görmektedir. Bu nedenle iktisat kongresinde alınacak kararların, temsilcileri yoluyla, halk tarafından alınmasını gerekli görmüştür. General Kazım Karabekir başkanlığında toplanan kongreye bütün illerden tüccar, sanayici, esnaf, çiftçi ve işçi temsilcilerinden oluşan 1135 temsilci katıldı. Burada da Sivas ve Erzurum Kongrelerinde olduğu gibi ulusun geleceğinin halk tarafından belirlenmesi ilkesi temel alınmıştı.

Bağımsızlık

Aynı konuşmada Atatürk, ekonomik bağımsızlık olmadan politik bağımsızlığın gerçekleştirilemeyeceğini şu sözlerle ifade etmektedir:

Tam bağımsızlık için şu prensip vardır: Milli Egemenlik, Ekonomik Egemenlikle pekiştirilmelidir.... Siyasi ve askeri zaferler, ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa kazanılacak başarılar yaşamayaz, az zamanda söner.”

Emperyalizme karşı ulusal bağımsızlık savaşının tarihteki ilk örneği olan Kurtuluş Savaşını büyük bir zaferle sonuçlandıran Atatürk, bu başarıyı Lozan'da kolayca tescil ettireceğini beklerken emperyalist ülkelerin, İngilizlerin önderliğinde, ekonomide sömürülerini devam ettirmeye yönelik direnme ve baskıları ile karşılaştı. Bu gelişmelerin Atatürk'ün oluşturacağı politikaların belirginleşmesine katkısı olduğu kesindir. Bu bağlamda İsmet Paşa ile Lord Curzon arasında geçen konuşma ilginçtir. İ. İnönü, hatıralarında, Lozan konferansı sırasında bir gece Lord Curzon ve Amerika murahhası Mr. Chaild ile aralarında geçen konuşmayı şu şekilde aktarmaktadır (İnönü (1998) s.130):

Lord Curzon bana dedi ki:

“Konferanstan bir neticeye varacağız. Ama memnun ayrılmaya-
cağız. Hiçbir işte bizi memnun etmiyorsunuz. Hiçbir dediğimizi
makul olduğuna, haklı olduğuna bakmaksızın kabul etmiyor-
sunuz. Hepsini reddediyorsunuz. En nihayet şu kanaate vardık
ki, ne reddederseniz hepsini cebimize atıyoruz. Memleketiniz
haraptır. İmar etmeyecek misiniz? Bunun için paraya ihtiyacınız
olacaktır. Parayı nereden bulacaksınız? Para bugün dünyada
bir bende var bir de bu yanımdakinde. Unutmayın, ne reddeder-
seniz hepsi cebimdedir. Nereden para bulacaksınız, Fransızlar-
dan mı?”

Ben evet dedim. Curzon sözlerine devam etti:

“Para kimsede yok. Ancak biz verebiliriz. Memnun olmazsak
kimden alacaksınız. Harap bir memleketi nasıl kurtaracaksınız?
İhtiyaç sebebiyle yarın para istemek için karşımıza gelip diz çök-
tüğünüz zaman, bugün reddettiklerinizi cebimizden birer birer
çıkartıp size göstereceğiz.”

Bu konuşma emperyalist ülkelerin niyetlerini açıkça gösteriyor: ‘Evet, bize karşı bir zafer kazandınız, fakat ulusal (ekonomik ve politik) bağımsızlığınız için gerekli bütün koşulları sağlamanız bizim çıkarlarımızla uyumsuz. Eğer bunda direnecekseniz bunun bedelini ilerde size ödetiriz. Harab olmuş ülkenizin imanı için bize muhtaç olacaksınız. Bizden alacağınız yardımın karşılığı ekonomik ve politik tavizler olacaktır’. Nitekim Lozan konferansında müttefikler, Türkiye'nin gümrük tarifelerini yükseltme hakkını 1929 yılına kadar ertelemiştir.² Atatürk, emperyalistlerin Osmanlı İmparatorluğuna empoze ettikleri *kapitülasyon*'ların ülkeyi sömürge durumuna getirdiğini İktisat Kongresinde şu sözlerle anlatmaktadır.

² Emperyalist ülkeler, sömürgelerinde sömür mekanizması olarak kendi mallarının bu ülkelere kolayca girmesini sınırlayacak olan gümrük tarifeleri ile korumacılığı engellemişlerdir. A. Maddison, 20. yy. başlarında zirveye ulaşan sömürgecilik konusunda şunları söylemektedir. “(İngiltere ve Hollanda) kontrolü altındaki çok geniş koloni imparatorluklarında ve Çin, Mısır, İran, Tayland ve Türkiye gibi nominal olarak bağımsız ülkelere serbest ticareti empoze etmişlerdir. Bu son gruptaki ülkelere gümrük tarifeleri üzerindeki otonomilerinin kısıtlanması, bu tarifeleri düşük bir düzeyde tutan anlaşmalarla sağlanmıştır” (A. Maddison, *The World Economy in the 20th Century*, OECD, 1989, s. 45).

“Bir devlet ki kendi uyruğundaki halka koyduğu vergiyi yabancılara uygulayamaz; bir devlet ki kendi gümrük resimleri ve her türlü vergi işlemlerini düzenleme hakkından alıkonulur; bir devlet ki kendi kanunlarına göre yargı hakkını yabancılara uygulayabilmekten yoksundur; o devlete bağımsız denilemez.

Devletin ve milletin yaşantısına yapılan karışmalar, bundan daha da fazladır. Milletin ekonomik ihtiyaçlarından olan, örneğin demiryolu inşaatı, örneğin fabrika yapmak gibi konularda devlet serbest değildi. Böylece birşeye başlanmak istendiğinde, herne olursa olsun, yabancılar işe karışırdı.

Yaşantısını sağlama yeteneğinden yoksun olan bir devlet, bağımsız olabilir mi?”

3. UYGULAMADA EKONOMİ POLİTİKASI

Ekonominin içinde bulunduğu çok zor koşullar altında, bağımsızlık ilkesinden ödün vermeden ülkenin imarı ve ulusun kalkınması ancak yine ülkenin sınırlı kaynakları ile gerçekleştirilecek demektir. Bu konudaki çabalar ve Cumhuriyetin ilk on yılında uygulanan politikalar 1930’ların başlarından itibaren önemli farklılık göstermiş, ilk yıllarda özel girişime verilen önceliğin yerini 1932’den sonra devletçilik politikası almıştır. Bu politika değişikliğinin nedeni dünya konjontüründe ortaya çıkan gelişmelerin (1929 Büyük Bunalımı) yanı sıra yeterli bilgi ve sermaye birikimine sahip olmayan özel girişimin tek başına bu işin altından kalkamayacağına anlaşılmasıdır.

1923-1932 döneminde ekonomi politikası: özel girişime öncelik

Cumhuriyetin ilk yılları, 1932’den sonra uygulamaya konulan “devletçilik” uygulamalarından farklı olarak özel girişime öncelik veren bir politika arayışı dönemidir. K.Boratav bu dönemin, devletin hiç bir şekilde ekonomiye müdahale etmediği gerçek anlamda “liberal” bir dönem olmadığına dikkati çekmektedir. Bu dönemde Devlet ekonomiye müdahale etmiştir. Bu müdahaleler, devletin bizzat kendisinin işletmediği tekelleri imtiyazlı şirketlere dağıtmaya, devlet ihaleleri yoluyla ve geniş teşviklerle özel sermaye birikimini hızlandırmaya yöneliktir (Boratav (1982) s.3).

1924 yılında özel girişimin finansmanını sağlamak üzere İş Bankası kuruldu. Bu girişimle Hükümet, yerli kapitalist sınıfı geliştirmedeki isteğini göstermekteydi. 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ise özel yerli sanayiye çok geniş koruma ve muafiyet olanakları sağlamaktaydı. Diğer teşviklerle birlikte bu kanun özel sanayinin gelişmesinde çok büyük rol oynamıştır (Boratav (1982) s. 25).

Devletin bu dönemde ekonomideki varlığı Osmanlı İmparatorluğundan devralınan devlet tekelleri (tuz, petrol, benzin, barut ve patlayıcı maddeler tekelleri) ve fabrikalardan ibaret kalmıştır. 1915 yılında sayıları 22'yi bulan ve Osmanlı döneminde devlete ait olan bu fabrikalar, 1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası tarafından devralınmıştır. Devletin bu dönemde en önemli ekonomik faaliyeti demiryollar yapımıdır. 1930 yılında demiryolları Ankara'dan Sivas'a ulaştı. 1928 ve 1929 yıllarında Ankara-Ulukışla ve Mersin-Adana hatları yabancı şirketlerden satın alındı.

Devletçiliğe geçiş nedenleri

1929 yılına kadar devletin gümrük vergileri üzerindeki otonomisi ertelendiği için dış rekabete karşı kendi sanayiini koruma olanağı da bulunmuyordu. Gümrük vergilerinin yükseltilme olanağının bulunmaması devleti önemli bir gelirden mahrum bırakırken Merkez Bankasının olmaması, bu işlevi yabancı bir banka olan Osmanlı Bankasının yürütmesi devletin tutarlı bir para politikası izlemesine ve döviz işlemleri üzerindeki kontrollere olanak vermiyordu.

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar arasında bulunan 'aşar'ın kaldırılması da Devleti önemli bir vergi gelirinden mahrum bırakarak ekonomiyi yönlendirmedeki hareket alanını kısıtlamıştır.

Gümrük vergilerinin yükseltilmesi üzerine getirilmiş olan yasağın 1929 yılında kalkacak olması nedeniyle düşük vergilerden yararlanmak isteyen ithalatçılar 1929 öncesi geniş ölçüde ithalat yaptılar. Bu durum 1923'den beri sürekli açık veren dış ticaret dengesindeki açığın daha da büyümesine yol açtı. Aynı yıl ödenmeye başlanan Osmanlı borç taksitleri de bu dengeyi olumsuz etkiledi. Bunların sonucunda 1929 yılı içinde Türk lirasının dış değerinde hızlı bir düşme ortaya çıktı.

1929 yılında A.B.D.'de başlayan ve bütün dünyaya yayılan Büyük Bunalım sonucunda dünya ekonomisi o zamana kadar görülmemiş bir durgunluğa girdi. Batı ekonomilerinin ithalatları yüzde 25 oranında azalırken ihraç fiyatları yüzde 50 düştü, işsizlikte büyük oranda artışlar ortaya çıktı. Bütün ülkelerin ekonomik durguluktan kurtulmak amacıyla korumacılığa başvurmaları sonucu dünya ticareti geniş ölçüde daraldı.

Bu gelişmeler karşısında Türkiye birkaç kalemden oluşan tarımsal ürünlerini satarak gereksinimlerini karşılayamazdı. Üstelik tarım ürünleri fiyatlarının dünya piyasalarındaki düşüşü diğer mallara oranla daha büyüktü. Tek çıkar yol Türkiye'nin sanayi malları alanındaki gereksinimlerini kendi karşılamasıydı. Fakat on yıllık deneyim özel sektörün bunu başaramayacağını göstermekteydi.

Devletçilik Dönemi

Yukarıda açıklanan gelişmeler devletin ekonomiye daha aktif bir şekilde müdahalesini gerektirmiştir. Türk lirasının değerindeki düşmeyi önlemek amacıyla 1930 yılında **Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun** çıkarılmış, ticaretin düzenlenmesi

amacıyla yine aynı yıl **Ticarette Tağışın Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Kanunu** yürürlüğe konulmuştur. **T.C. Merkez Bankası** 1930 yılında kurulmuş, bunları izleyen bir kaç yıl içinde dış ticaretin düzenlenmesi ile ilgili diğer yasalar hazırlanmıştır. 1933 yılında ise devletin kuracağı sanayinin projelerini hazırlamak ve finansmanını sağlamak üzere bir yatırım bankası niteliğindeki **Sümerbank**'ın kuruluş yasası çıkarılmıştır.

20 Nisan 1931'de Atatürk, daha sonra 1937 Anayasasında yer alan Cumhuriyet politikalarının temelini oluşturacak 6 ilkeyi ilan etti: cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik, ve devrimcilik. Bu ilkelerin ilanından birkaç sene sonra devletçiliğe dayanan yeni ekonomi politikası uygulamaya konuldu. Bu politikanın temeli devlet öncülüğünde planlı sanayileşme idi. 1934 yılında uygulamaya koyduğu Beş-Yıllık-Sanayi Planı ile Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasında planlı kalkınma deneyimine girişen ilk ülke olmaktaydı.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Mayıs 1932 tarihinde Sovyetler Birliği ile \$8 milyon tutarında faizsiz, 20 yıllık bir borçlanma anlaşması imzalandı. Bu, gelişmekte olan bir ülkeye verilen ilk borç örneğidir, ve bunu izleyen 25 yıl içinde başka borçlanmaya gidilmemiştir. Bu borç şeker fabrikaları ve Kayseri'de kurulacak olan dokuma fabrikaları için Sovyet malzemesi alımında kullanılacaktı. Planın proje yapımı ve finansmanını Sümerbank üstlenmişti.

Beş yıllık plan ile yurt içinde üretilen ürünlerin işlenmesi öngörülmekteydi. Bu gruba giren üretim dalları pamuklu ve yünlü dokuma, gıda, şeker ve basit imalat endüstrileridir. Fakat Plan bunların ötesinde 6 alt sanayi grubunda toplanan ileri sanayi üretiminin de gerçekleştirilmesini hedeflemekteydi: kimya, kağıt-selüloz, madencilik, tekstil, seramik, demir-çelik. Planın öngördüğü fabrika sayısı 20, gerekli kaynak ise 45 milyon Türk lirası idi. Bunlardan ikisi dışında tamamı zamanından önce gerçekleştirilmiştir. Bu planın uygulanmasında özel bir ticari banka olarak kurulan İş Bankası da görev almış, şişe ve cam fabrikasının kurulması ve işletmesi görevi bu bankaya verilmiştir.(Tokgöz (1991) s.45-48)

Birinci Sanayi Planı uygulaması sürerken 1936 yılında ikinci sanayi planının hazırlıklarına başlandı ve planın taslağı hazırlandı. Ancak, İkinci Dünya Savaşının ilk işaretleriyle birlikte 1938 yılında taslak üzerinde değişiklikler yapıldı. 1939 yılında ise plan "**İktisadi Savunma Planı**"na dönüştürüldü.

Türkiye'ye özgü orijinal bir iktisat politikası olan Devletçilik bu yıllardan itibaren ve savaş yıllarında giderek dinamizmini yitirmeye başlamış ve 1945 sonrasında bu politika terkedilmiştir.³

³ Devletçiliğin sonunu hazırlayan iç ve dış etkenlerin ayrıntılı ve ilginç analizi için bkz. Boratav (1982), ss. 270-280.

4. SONUÇ

Atatürk'ün ekonomi politikası bağımsızlık temelleri üzerine oturtulmuş ulusal bir politikadır. Politik bağımsızlığın ana koşulunun ekonomik bağımsızlık olduğunu çok iyi kavrayan Atatürk bu amacını çok büyük olanaksızlıklar içinde gerçekleştirmiştir. Bu politikanın oluşturulmasında yol gösterecek doktrinlerden de yoksundu. Ulusunun bağımsızlığına kastetmiş emperyalistlerin ekonomi politikası öğretilerini benimsemesi söz konusu olamazdı; bunların ulusal bağımsızlıkla bağdaşmadığını görmüştü. Yeni kurulan Sovyetler Birliği'nin rejimi de yarattığı ulus için düşlediği sistemle uyuşmuyordu. Sonuçta ortaya çıkan Devletçilik belirli bir ideolik görüşten çok gereksinimlerin gereği olarak ortaya çıkmış Türkiye'ye özgü bir sistemdi. Nitekim Atatürk Devletçiliği ne olduğu değil, **ne olmadığı** yoluyla tanımlar: liberal ve sosyalist.

Atatürk'ün ortaya koyduğu ekonomi politikasının başarısı ortadadır. 1929 Bunalımı sonucu bütün dünya ekonomisi büyük bir ekonomik çöküntü içindeyken Türkiye 1930'lu yıllarda ulusal bir sanayileşme hamlesini başlatmış, 1930-32 döneminde yıllık ortalama yüzde 3.5, 1933-39 döneminde ise yüzde 8.1 lik bir büyüme sağlamıştır.⁴ Aldığı önlemlerle ticaret dengesi açığını (1938 yılı dışında) fazlaya çevirmiştir. 1932-1939 yılları imtiyazlı yabancı şirketlerin tasfiye edildiği, demiryollarının millileştirildiği yıllardır. Türk ekonomisinde büyük yeri olan iktisadi devlet teşekküllerinin en önemlilerinden olan Sümerbank, Etibank, Denizcilik Bankası v.s. bu dönemlerde kurulmuşlardır. Türkiye sanayiinin temelini oluşturan demir-çelik, dokuma, kağıt, kimya, şeker, cam gibi sanayi dalları bu dönemde geliştirilmiştir. Kısacası bu dönemin ekonomi politikasını başarılı bir milli bir sanayileşme çabası olarak yorumlamak yanlış olmaz.

KAYNAKÇA

- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (1994), **1. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler)**, 21-23 Eylül 1987, Ankara.
- Boratav K. (1982), **Türkiye'de Devletçilik**, Savaş Yayınları, Ankara.
- İnönü. İ. (1998), **İsmet İnönü'nün Hatıraları**, Cumhuriyet Gazetesi eki, Yenigün Haber Ajansı.
- Maddison A. (1989), **The World Economy in the 20th Century**, OECD, Paris.
- Maddison A. (1995), **Monitoring the World Economy : 1820-1992**, OECD, Paris.
- Tokgöz E. (1991), **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F.

⁴ Büyüme hızları Maddison (1995) Tablo B-10b. s. 152'den hesaplanmıştır.